

## LUOKKAHUONEEN VUOROVAIKUTUKSEN PERUSTEOS

**Liisa Tainio** (toim.) *Vuorovaikutusta luokkahuoneessa. Näkökulmana keskustelunalyysi.* Helsinki: Gaudeamus 2007. 331 s. ISBN 978-952-495-010-7.

**O**n kulunut kymmenen vuotta siitä, kun keskustelunalyysin menetot tuotiin yliopisto-opiskelijoiden ja tutkijoiden ulottuville suomen kielellä Liisa Tainion toimitamassa teoksessa *Keskustelunalyysin perusteet* (1997). Kirjasta on tullut Suomeen keskustelunalyysin klassikko, joka on edelleenkin käypä perusteos niin aloitteluille kuin pitemmälle edenneille kielentutkijoille. On täysi syy olettaa, että nyt ilmestyneestä Tainion toimittamasta luokkahuoneen vuorovaikutusta käsittelevästä teoksesta tulee yhtä tärkeä työkalu keskustelunalyysin keinoin luokkahuonetta lähestyville opiskelijoille, opettajille ja alan tutkijoille. Se esittelee keskeisiä luokkahuonetutkimuksen teemoja ja on samalla metodinen johdatus siihen, miten tutkimusta voi tehdä ja mihin kannattaa kiinnittää huomiota.

»Vuorovaikutusta luokkahuoneessa» on syntynyt Helsingin yliopiston suomen kielen laitoksella pidetyn opetuksen pohjalta. Se koostuu 11 artikkelista, jotka jakautuvat kuuteen eri teemoja käsittelevään lukuun. Niistä LIISA TAINIO on kirjoittanut ensimmäisen ja viimeisen: alun johdannon luokkahuonevuorovaikutuksen tutkimuksen nykytilasta ja loppuluvun käytännön neuvoista tutkimuksen tekemiseen. Muisa luvuissa käsitellään keskeisiä opetusvuorovaikutuksen käytänteitä: oppilaan ja opettajan roolien rakentumista puheen ja toiminnan kautta, opettajan aloittamia kysymysjaksoja, oppilaiden tekemiä aloitteita, pienryhmien työskentelyä sekä järjestyksenpitoa huumorin keinoin.

Kirjan johdannossa Tainio perehdyttää lukijan valikoiden aiempaan luokkahuone-

tilanteista tehtyyn tutkimukseen. Luokkahuoneen vuorovaikutus on erittäin suosittu tutkimusalue, joten yhteen kirjaan mahtuu vain tiettyjä teemoja. Tainio on valinnut esittelykohteekseen etenkin analyysit, jotka perustuvat aitoihin vuorovaikutusaineistoihin ja joissa on tutkittu vuorovaikutusta ja luokkahuoneen käytänteitä. Lisäksi hän poimii kansainvälisestä tutkimuksesta sellaisia teoksia, jotka ovat nimenomaan vaikuttaneet suomalaiseen tutkimukseen, lähtien Bellackin tutkimusryhmän (1966) ja Sinclairin ja Coulthardin (1975) diskursianalyttisistä teoksista sosiokulttuuriseen sekä etnografiseen lähestymistapaan (esim. Mehan 1979).

Johdantoon sisältyy myös seikkaperäinen katsaus etnometodologisen ajattelun periaatteisiin ja keskustelunalyysin tärkeimpiin käsitteisiin, kuten vuorojen vaihtumisen periaatteisiin sekä sekvenssi- ja korjausjäsennykseen. Tainio havainnollistaa niitä riemukkaasti Astrid Lindgrenin (1991 [1945]) Peppi Pitkätossun koulunkäynnistä kertovilla esimerkeillä. Tyypillistä Pepin kouluvierailulle on, ettei hän tunnista koulun institutionaalisia käytänteitä vaan rikkoo niitä tahattomasti. Opettajan kysyessä mitä on 5 ynnä 7 Peppi sanoo hämmästyneenä: »Jollet itse tiedä sitä, niin älä usko, että minä aion sen sinulle sanoa!» (S. 40.) Ohjailevan vuorovaikutuksen tärkeimpänä sekvenssinä pidetään opetusykliä, aloite–reaktio–evaluaatio–sekvenssiä (IRE), jossa opettajan kysymystä seuraa oppilaan vastaus ja opettajan kommentti. Tyypillistä opetusvuorovaikutukselle on, että opettajat käyttävät sekä niin kutsuttuja

aitoja että etenkin epäaitoja kysymyksiä. Jälkimmäisillä opettajat tarkistavat ja kontrolloivat oppilaiden osaamista. Pepin vastauksesta yllä ilmenee, että hän ei tunnista omaa paikkaansa IRE-sekvenssin vastaajana. Lisäksi hän tulkitsee opettajan epäaidon kysymyksen arkikeskustelun valossa.

Johdannon lopuksi Tainio käsittelee osallistujien rooleja, valtaa sekä sukupuolen merkitystä luokkahuonekeskusteluissa. Tainio muistuttaa, että asymmetria on keskusteluanalyyseissa pikemminkin kuvailtava kuin hierarkisoiva termi. Oppilaat ja opettajat rakentavat vuorovaikutustilanteet yhdessä ja sitoutuvat yhdessä luokan työhön. Tainion yhteenveto luokkahuonevuorovaikutuksen valtaa ja sukupuolijäsenyyksien suhdetta koskevasta runsaasta tutkimuksesta on valaisevan kriittinen. Hän päättää johdantonsa Cameronin (1996) toteamukseen siitä, että mielenkiintoisempaa kuin sukupuolten erot on se, miten ne esitetään ja mihin niillä pyritään.

Kirjan toinen luku koostuu artikkeleista, jotka keskittyvät opetukselle olennaiseen aloite–reaktio–evaluaatio-sekvenssiin. SARI KLEEMOLA käsittelee artikkelissaan opettajien kysymyksiä uskonnon ja äidinkielen ja kirjallisuuden oppitunneilla sekä sitä, miten opettajat arvioivat oppilaiden vastauksia. LAURA RUUSKASEN aineistona artikkelissa »Suomenoppija vastauspolulla – opetuskyklin toteutuminen suomi toisena kielenä -oppitunnilla» ovat suomen alkeistason oppitunnit. Kleemola tutkii kysymyskyklin etenemistä onnistumisen ja ongelmallisuuden näkökulmasta. Ongelmallisissa sekvensseissä opettaja ei esimerkiksi saa vastausta kysymyksiinsä. Kleemola paneutuu muun muassa siihen, miten kysymyksen uudelleenmuotoilu toimii tilanteen ratkaisijana. Hänen aineistonsa perusteella uudelleenmuotoilu voi kysymyksistä riippuen sekä vaikeuttaa että helpottaa vastaamista. Verrattuna Kleemolan aineistoon Ruuska-

sen suomen alkeistason oppitunneilla on runsaasti laajentuneita opetusyklejä, joissa opettajat eivät saa vastausta heti ja joissa opiskelijat rakentavat vastauksia yhdessä. Opettajan arvioivissa vuoroissa tärkeäksi nousee se, miten opettaja ohjaa opiskelijoita toivottuja vastauksia kohti. Ruuskasen artikkelin perusteella voi sanoa, että toistolla on alkeistason opetuksessa suuri merkitys ja sitä käytetään monissa eri yhteyksissä. Luokan rutiinit auttavat alkeistason oppijoita ymmärtämään ongelmakohtia ja tuottamaan oikeita vastauksia.

Kolmas luku keskittyy oppilaan rooliin luokkahuoneessa. KATRI KARVONEN ja MARI VEPSÄLÄINEN kuvaavat artikkeleissaan oppilaiden puheenvuoroja ja aloitteita. Karvonon käsittelee sekä sellaisia vuoroja, joilla reagoidaan opettajan aloitteeseen, että oppilaiden oma-aloitteisesti otettuja vuoroja. Tutkimuksessa Karvonon näyttää eri tapoja, joilla opettajat siirtävät puheenvuoron oppilaille. Oma-aloitteisilla vuoroilla oppilaat pystyvät vaikuttamaan siihen, mitä luokkahuoneen keskustelussa otetaan esille. Mari Vepsäläinen tarkastelee artikkelissaan »Opettaja kysyy, oppilas vastaa – vai toisinpäin?» oppilaiden aloituksia äidinkielen ja kirjallisuuden tunnilta ja sitä, miten ja missä vaiheessa opettaja vastaa niihin. Vepsäläinen osoittaa, miten oppilaat ja opettaja käytännössä neuvottelevat siitä, miten »käydään koulua». Oppilaat kokeilevat, kuinka paljon he aloitteillaan voivat vaikuttaa luokkahuoneen diskurssiin, mutta opettaja päättää, koska ja miten hän sallii oppilaiden aloitteet.

INKERI LEHTIMAJAN artikkeli »Viittaaminen ja tehtäväjaksojen siirtymäkohdat» sisältyy myös kolmanteen lukuun. Hän osoittaa, kuinka monia tehtäviä ja merkityksiä viittaamisella on luokkahuonekeskustelussa. Prototyypillisesti viittaamisella pyydetään puheenvuoroa, mutta sen lisäksi sillä on laajempiakin tehtäviä esimerkiksi

työjärjestyksen osoittamisessa. Oppilaat voivat viittaamalla jäsentää keskustelua yhdessä opettajan kanssa siten, että he voivat merkitä siirtymäkohtia tai ilmaista, edetäänkö työjärjestyksen mukaan.

Kirjan neljännessä luvussa JUTTA JOUTSENO ja NIINA TURKIA kirjoittavat jaksoista, joissa oppilaat tekevät tehtäviä tunnilla. Joutseno käy läpi tehtäväjaksosia alkaen opettajan tehtävänannosta ja pureutuu erityisesti oppilaiden esille nostamiin ongelmiin. Niitä aiheuttavat sekä epäselvät tehtävänannot, tehtävän luonne, esimerkiksi sen uutuus tai vaikeus, että oppilaiden oma toiminta, esimerkiksi motivaation puute tai keskittymisvaikeudet. Joutseno on aineistoa tutkissaan pannut merkille sukupuolien välisiä eroja siinä, miten ongelmat tuodaan esiin. Hän toteaa, että tytöt pyrkivät useammin selvittämään ongelmat keskenään tai odottavat vuoroaan opettajan kiertäessä luokassa. Pojat taas ovat hanakampia hakemaan apua opettajalta välittömästi. Olisi mielenkiintoista tietää, kuinka yleisesti tämä Einarssonin ja Hultmanin jo vuonna 1984 toteama roolijako edelleenkin pätee koulumaailmassa. Oppilaiden esiin nostamat ongelmat tehtäväjaksoissa ovat merkki heidän sitoutumisestaan työskentelyyn luokassa ja halustaan osallistua aktiivisesti sen toimintaan. Turkia puolestaan kirjoittaa artikkelissaan »Pienryhmäkeskustelun toimintajaksot» pienryhmissä tehdyistä tekstianalyseista. Ryhmien työskentelystä nousevat esiin tekstinkirjoitusjaksot sekä pohdintajaksot, joissa osanottajat rakentavat yhteistä tulkintaa. Edellisissä esiintyy muun muassa paljon direktiivejä, joilla tekstiä muokataan tarkemmaksi. Toiminta kuvastuu myös tekijöiden puheesta siten, että tekstiä muokatessaan keskustelijat ovat yleiskielisempiä ja suuntautuvat enemmän kirjoitettuun kieleen.

Viidennessä luvussa käsitellään järjestyksen ylläpitämistä luokahuoneessa huumorin keinoin. JONNA RISTEVIRTA kirjoittaa

opettajan työrauhavuoroista oppitunnilla. Vaikka opettajat noudattavat yksilöllisiä tapoja pitää yllä työrauhaa, vuorovaikutuksen analyysistä käy ilmi, että työrauhasekvenssit noudattavat tiettyä rakennetta. KATARIINA SAHARINEN lähestyy huumoria koulussa opettajan esittämän hyväntahtoisen kiusoittelun kautta. Hänen mukaansa kiusoittelusekvensseissä puretaan oppitunnin hierarkiaa. Kiusoittelut asettuvat usein kohtiin, joissa käsitellään oppilaan tekemää virhettä tai norminrikkomista. Kiusoittelusekvenssit koulun institutionaalisessa ympäristössä voivat ilmentää opettajan ja oppilaan läheisyyttä ja olla merkki luokan hyvästä ilmapiiristä.

Kirjan viimeinen luku, jossa Liisa Tainio käy läpi luokahuoneen vuorovaikutuksen tutkimista käytännössä, sisältää paljon arvokkaita neuvoja. Luokahuone ei ole helposti lähestyttävissä ja hallittavissa empiirisen tutkimuksen kohteena. Siksi Tainion seikkaperäiset ohjeet ovat hyvinkin tarpeellisia sekä aloitteleville että kokeneemmille tutkijoille.

Kirja ei ota kantaa siihen, missä määrin keskusteluanalyysin keinoin pystytään analysoimaan eri työtapojen, materiaalien ja vuorovaikutuksen välistä suhdetta luokassa. Turkia lähestyy aihetta artikkelissaan, joka käsittelee tekstin rakentumista keskustelussa, mutta lopputulosta, tekstiä, ei avata lukijalle. Tulevien vuosien haasteena onkin ehkä se, miten keskusteluanalyysia voidaan soveltaa tai yhdistää toisiin metodeihin tutkittaessa esimerkiksi tekstien käytön, kirjoittamisen ja lukemisen sekä keskustelun tehtäviä opetuksessa.

Vuorovaikutusta luokahuoneessa on selkeä ja hyvin jäsennetty teos toiminnasta, joka on keskeistä koulutyöskentelyssä. Samalla se näyttää, miten keskusteluanalyysin keinoin pystytään ymmärtämään erilaisia vuorovaikutukselle tyypillisiä sekvenssejä. Kirjoittajat ovat myös onnistuneesti osoittaneet sekä opettajan että

▷

oppilaan näkökulmasta, miksi jotkut käytännöt toimivat tietyissä tilanteissa, mutteivät kaikissa. Tainio kannustaa kirjassaan opettajia tutkimaan omaa työtään keskusteluanalyysin keinoin. Kirjaa voi suositella lämpimästi perusteokseksi eri oppiaineiden opetusvuorovaikutuksen analyysiin. ■

HANNA LEHTI-EKLUND  
Sähköposti:  
[hanna.lehti-eklund@helsinki.fi](mailto:hanna.lehti-eklund@helsinki.fi)

### LÄHTEET

- BELLACK, ARNO A. – KLIEBARD, HERBERT M. – HYMAN, RONALD T. – SMITH, FRANK L. JR. 1966: *The language of the classroom*. New York: Teachers College Press, Columbia University.
- CAMERON, DEBORAH 1996: *Kieli ja sukupuoli*. Suom. Riitta Oinonen ja työryhmä. Tampere: Vastapaino.
- EINARSSON, JAN – HULTMAN, TOR 1984: *God morgon pojkar och flickor. Om språk och kön i skolan*. Malmö: Gleerups.
- LINDGREN, ASTRID 1991 [1945]: *Peppi Pitkätossu*. Suom. Laila Järvinen. Porvoo: WSOY.
- MEHAN, HUGH 1979: *Learning lessons: Social organization in the classroom*. Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press.
- SINCLAIR, JOHN MCH. – COULTHARD, R. MALCOLM 1975: *Towards an analysis of discourse: The English used by teachers and pupils*. London: Oxford University Press.
- TAINIO, LIISA (toim.) 1997: *Keskusteluanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino.